

॥ ॐ श्री परमात्मने नमः ॥

अध्याय तिसरा ।

कर्मयोगः ।

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।
तत् किं कर्मणि घोरे माम् नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

मग आइका अर्जुनें म्हणितलें । देवा तुम्ही जें वाक्य बोलिलें । तें निकें म्यां परिसिलें । कमळापती ॥ १ ॥
तेथ कर्म आणि कर्ता । उरेचिना पाहतां । ऐसें मत तुझे श्रीअनंता । निश्चित जरी ॥ २ ॥
तरी मातें केवीं श्रीहरी । म्हणसी पार्था संग्रामु करीं । इये लाजसी ना महाघोरीं । कर्मीं सुतां ॥ ३ ॥
हां गा कर्म तूंचि अशेष । निराकरिसी निःशेष । तरी मजकरवीं हें हिंसक । कां करविसी ॥ ४ ॥
तरी हेंचि विचारीं ऋषीकेशा । तूं मानु देसी कर्मलेशां । आणि येसणी हे हिंसा । करवीतु आहासी ॥ ५ ॥

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।
तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ २ ॥

देवा तुवांचि ऐसें बोलावें । तरी आम्हीं नेणती काय करावें । आतां संपले म्हण पां आघवें । विवेकाचें ॥ ६ ॥
हां गा उपदेश जरी ऐसा । तरी अपभ्रंशु तो कैसा । आतां पुरला आम्हां धिंवसा । आत्मबोधाचा ॥ ७ ॥
वैद्यु पथ्य वारुनि जाये । मग जरी आपणचि विष सुये । तरी रोगिया कैसनि जिये । सांगें मज ॥ ८ ॥
जैसें आंधळें सुईजे आव्हांटा । कां माजवण दीजे मर्कटा । तैसा उपदेशु हा गोमटा । वोढवला आम्हां ॥ ९ ॥
मी आधीचि कांहीं नेणें । वरी कवळिलों मोहें येणें । श्रीकृष्णा विवेकु या कारणें । पुसिला तुज ॥ १० ॥
तंव तुझी एकेक नवाई । एथ उपदेशामार्जी गोवाई । तरी अनुसरलिया काई । ऐसें कीजे ? ॥ ११ ॥
आम्हीं तनुमनुजीवें । तुझिया बोला वोटंगावें । आणि तुवांचि ऐसें करावें । तरी सरलें म्हण ॥ १२ ॥
आतां ऐसियापरी बोधिसी । तरी निकें आम्हां करिसी । एथ ज्ञानाची आस कायसी । अर्जुन म्हणे ॥ १३ ॥
तरी ये जाणिवेचें तरी सरलें । परी आणिक एक असे जाहलें । जें थितें हें डहुळलें । मानस माझे ॥ १४ ॥
तेवींचि श्रीकृष्णा हें तुझे । चरित्र कांहीं नेणजे । जरी चित्त पाहसी माझे । येणे मिषें ॥ १५ ॥
ना तरी झकवीतु आहासी मातें । कीं तत्त्वचि कथिले ध्वनितें । हें अवगमितां निरुतें । जाणवेना ॥ १६ ॥
म्हणौनि आइकें देवा । हा भावार्थु आतां न बोलावा । मज विवेकु सांगावा । मन्हाटा जी ॥ १७ ॥
मी अत्यंत जड असें । परी ऐसाही निकें परियेसें । श्रीकृष्णा बोलावें तुवां तैसें । एकनिष्ठ ॥ १८ ॥
देखें रोगातें जिणावें । औषध तरी देयावें । परी तें अति रुच्य व्हावें । मधुर जैसें ॥ १९ ॥
तैसें सकळार्थभरित । तत्त्व सांगावें उचित । परी बोधें माझे चित्त । जयापरी ॥ २० ॥
देवा तुज ऐसा निजगुरु । आजि आर्तीधणी कां न करूं । एथ भीड कवणाची धरूं । तूं माय आमुची ॥ २१ ॥

हां गां कामधेनूचें दुभतें । दैवें जाहलें जरी आपैतें । तरीं कामनेची कां तेथें । वानी कीजे ? ॥ २२ ॥
 जरी चिंतामणी हाता चढे । तरी वांछेचें कवण सांकडें । कां आपुलेनि सुरवाडें । इच्छावें ना ? ॥ २३ ॥
 देखा अमृतसिंधूतें ठाकावें । मग ताहाना जरी फुटावें । तरी सायासु कां करावे । मागील ते ? ॥ २४ ॥
 तैसा जन्मांतरीं बहुती । उपासितां श्रीलक्ष्मीपती । तूं दैवें आजि हातीं । जाहलासी जरी ॥ २५ ॥
 तरी आपुलिया सवेशा । कां न मागावासि परेशा ? । देवा सुकाळ हा मानसा । पाहला असे ॥ २६ ॥
 देखें सकळातींचें जियाले । आजि पुण्य यशासि आलें । हें मनोरथ जहाले । विजयी माझे ॥ २७ ॥
 जी जी परममंगळधामा । सकळ देवदेवोत्तमा । तूं स्वाधीन आजि आम्हां । म्हणौनियां ॥ २८ ॥
 जैसें मातेच्या ठायीं । अपत्या अनवसरू नाहीं । स्तन्यालागूनि पाहीं । जियापरी ॥ २९ ॥
 तैसें देवा तूतें । पुसिजतसे आवडे तें । आपुलेनि आतें । कृपानिधीं ॥ ३० ॥
 तरीं पारत्रिकीं हित । आणि आचरितां तरी उचित । तें सांगें एक निश्चित । पार्थु म्हणे ॥ ३१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ।

ज्ञानयोगेन सांख्यानाम् कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३ ॥

या बोला श्रीअच्युत । म्हणतसे विस्मितु । अर्जुना हा ध्वनितु । अभिप्रावो ॥ ३२ ॥
 जे बुद्धियोगु सांगतां । सांख्यमतसंस्था । प्रकटिली स्वभावता । प्रसंगें आम्हीं ॥ ३३ ॥
 तो उद्देशु तूं नेणसीचि । म्हणौनि क्षोभलासि वायांचि । तरी आतां जाणें म्यांचि । उक्त दोन्ही ॥ ३४ ॥
 अवधारीं वीरश्रेष्ठा । ये लोकीं या दोन्ही निष्ठा । मजचिपासूनि प्रगटा । अनादिसिद्धा ॥ ३५ ॥
 एकु ज्ञानयोगु म्हणिजे । जो सांख्यीं अनुष्ठिजे । जेथ ओळखीसवें पाविजे । तदूपता ॥ ३६ ॥
 एक कर्मयोगु जाण । जेथ साधकजन निपुण । होऊनियां निर्वाण । पावती वेळे ॥ ३७ ॥
 हे मार्गु तरी दोनी । परी एकवटतीं निदानीं । जैसी सिद्धसाध्य भोजनीं । तृप्ती एक ॥ ३८ ॥
 कां पूर्वापर सरितां । भिन्न दिसती पाहतां । मग सिंधुमिळणीं ऐक्यता । पावती शेखीं ॥ ३९ ॥
 तैसीं दोनीही मते । सूचितीं एका कारणातें । परी उपास्ति ते योग्यते- । आधीन असे ॥ ४० ॥
 देखें उत्प्लवनासरिसां । पक्षी फळासि झोंबें जैसा । सांगें नरु केवीं तैसा । पावे वेगा ? ॥ ४१ ॥
 तो हळूहळू ढाळेंढाळें । केउतेनि एके वेळे । तथा मार्गाचेनि बळें । निश्चित ठाकी ॥ ४२ ॥
 तैसे देख पां विहंगममते । अधिष्ठूनि ज्ञानातें । सांख्य सद्य मोक्षातें । आकळिती ॥ ४३ ॥
 येर योगिये कर्माधारें । विहितेंचि निजाचारें । पूर्णता अवसरें । पावते होती ॥ ४४ ॥

न कर्मणामनारंभान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।

न च सन्न्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

वांचोनि कर्मारंभ उचित । न करितां सिद्धवत । कर्महीना निश्चित । होईजेना ॥ ४५ ॥
 कीं प्राप्तकर्म सांडिजे । येतुलेनि नैष्कर्म्य होईजे । हें अर्जुना वायां बोलिजे । मूर्खपणें ॥ ४६ ॥
 सांगें पैलतीरा जावें । ऐसें व्यसन कां जेथ पावे । तेथ नावेतें त्यजावें । घडे केवीं ? ॥ ४७ ॥
 ना तरी तृप्ति इच्छिजे । तरी कैसेनि पाकु न कीजे । कीं सिद्धुही न सेविजे । केवीं सांगें ? ॥ ४८ ॥

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

जंव निरार्तता नाही । तंव व्यापारु असे पाहीं । मग संतुष्टीच्या ठायीं । कुठें सहजें ॥ ४९ ॥
म्हणौनि आईकें पार्था । जयां नैष्कर्म्यपदीं आस्था । तया उचित कर्म सर्वथा । त्याज्य नोहे ॥ ५० ॥
आणि आपुलिये चाडे । आपादिलें हें मांडे । कीं त्यजिलें कर्म सांडे । ऐसें आहे ? ॥ ५१ ॥
हें वायांचि सैरा बोलिजे । उकलु तरी देखोनि पाहिजे । परी त्यजिता कर्म न त्यजे । निभ्रांत मानीं ॥ ५२ ॥
जंव प्रकृतीचें अधिष्ठान । तंव सांडी मांडी हें अज्ञान । जे चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी असे ॥ ५३ ॥
देखें विहित कर्म जेतुलें । तें सळें जरी वोसंडिलें । तरी स्वभाव काय निमाले । इंद्रियांचे ॥ ५४ ॥
सांगै श्रवणीं ऐकावें ठेलें ? । कीं नेत्रींचें तेज गेलें ? । हें नासारंभ्र बुझालें । परिमळु नेघे ? ॥ ५५ ॥
ना तरी प्राणापानगति । कीं निर्विकल्प जाहली मती । कीं क्षुधातृषादि आर्ति । खुंटलिया ॥ ५६ ॥
हे स्वप्नावबोधु ठेले । कीं चरण चालों विसरले । हें असो काय निमाले । जन्ममृत्यु ? ॥ ५७ ॥
हें न ठकेचि जरी कांहीं । तरी सांडिलें तें कायी । म्हणौनि कर्मत्यागु नाही । प्रकृतिमंता ॥ ५८ ॥
कर्म पराधीनपणें । निपजतसे प्रकृतिगुणें । येरी धरीं मोकलीं अंतःकरणें । वाहिजे वायां ॥ ५९ ॥
देखें रथीं आरूढिजे । मग जरी निश्चळा बैसिजे । तरी चळु होऊनि हिंडिजे । परतंत्रा ॥ ६० ॥
कां उचलिलें वायुवशें । चळे शुष्क पत्र जैसें । निचेष्ट आकाशें । परिभ्रमें ॥ ६१ ॥
तैसें प्रकृतिआधारें । कर्मेन्द्रियविकारें । नैष्कर्म्यही व्यापारे । निरंतर ॥ ६२ ॥
म्हणौनि संगू जंव प्रकृतीचा । तंव त्यागु न घडे कर्माचा । ऐसियाहि करूं म्हणती तयांचा । आग्रहोचि उरे ॥ ६३ ॥

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।
इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥

जे उचित कर्म सांडिती । मग नैष्कर्म्यं होऊं पाहती । परी कर्मेन्द्रियप्रवृत्ती । निरोधुनी ॥ ६४ ॥
तयां कर्मत्यागु न घडे । जें कर्तव्य मनीं सांपडे । वरी नटती तें फुडें । दरिद्र जाण ॥ ६५ ॥
ऐसे ते पार्था । विषयासक्त सर्वथा । ओळखावे तत्त्वता । भ्रांति नाही ॥ ६६ ॥
आतां देई अवधान । प्रसंगें तुज सांगेन । या नैराश्याचें चिन्ह । धनुर्धरा ॥ ६७ ॥

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्याऽऽरभतेऽर्जुन ।
कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

जो अंतरीं दृढ । परमात्मरूपीं गूढ । बाह्य भागु तरी रूढ । लौकिकु जैसा ॥ ६८ ॥
तो इंद्रियां आज्ञा न करी । विषयांचें भय न धरी । प्राप्त कर्म नाव्हेरी । उचित जें जें ॥ ६९ ॥
तो कर्मेन्द्रियें कर्मी । राहटतां तरी न नियमी । परी तेथिचेनि उर्मी । झांकोळेना ॥ ७० ॥
तो कामनामात्रें न घेपे । मोहमळें न लिपें । जैसें जळीं जळें न शिंपे । पद्मपत्र ॥ ७१ ॥
तैसा संसर्गामाजीं असे । सकळांसारिखा दिसे । जैसें तोयसंगें आभासे । भानुबिंब ॥ ७२ ॥

तैसा सामान्यत्वे पाहिजे । तरी साधारणुचि देखिजे । येरवीं निर्धारितां नेणिजे । सोय जयाची ॥ ७३ ॥
 ऐशा चिन्ही चिन्हितु । देखसी तोचि मुक्तु । आशापाशरहितु । वोळख पां ॥ ७४ ॥
 अर्जुना तोचि योगी । विशेषिजे जो जर्गी । म्हणौनि ऐसा होय यालागीं । म्हणिपे तूतें ॥ ७५ ॥
 तूं मानसा नियमु करीं । निश्चळु होय अंतरीं । मग कर्मेद्रियें व्यापारीं । वर्ततु सुखें ॥ ७६ ॥

नियतं कुरु कर्म त्वं ज्यायो ह्यकर्मणः ।
 शरीरयात्राऽपि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

म्हणौनी नैष्कर्म्य होआवें । तरी एथ तें न संभवे । आणि निषिद्ध केवीं राहाटावें । विचारीं पां ॥ ७७ ॥
 म्हणौनि जें जें उचित । आणि अवसरेंकरुनि प्राप्त । तें कर्म हेतुरहित । आचरें तूं ॥ ७८ ॥
 पार्था आणीकही एक । नेणसी तूं हें कवतिक । जें ऐसें कर्ममोचक । आपैसें असे ॥ ७९ ॥
 देखें अनुक्रमाधारे । स्वधर्मु जो आचरे । तो मोक्षु तेणें व्यापारें । निश्चित पावे ॥ ८० ॥

यज्ञाथात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।
 तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचार ॥ ९ ॥

स्वधर्मु जो बापा । तोचि नित्ययज्ञु जाण पां । म्हणौनि वर्ततां तेथ पापा । संचारु नाहीं ॥ ८१ ॥
 हा निजधर्मु जें सांडे । आणि कुकर्मी रति घडे । तेंचि बंधु पडे । संसारिक ॥ ८२ ॥
 म्हणौनि स्वधर्मानुष्ठान । तें अखंड यज्ञ याजन । जो करी तया बंधन । कहींच न घडे ॥ ८३ ॥
 हा लोको कर्मे बांधिला । जो परतंत्रा भूत झाला । तो नित्य यज्ञातें चुकला । म्हणौनियां ॥ ८४ ॥
 आतां येचिविशीं पार्था । तुज सांगेन एक मी कथा । जें सृष्ट्यादि संस्था । ब्रह्मेनें केली ॥ ८५ ॥

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।
 अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥

तैं नित्ययागसहितें । सृजिलीं भूतें समस्ते । परी नेणतीचि तियें यज्ञातें । सूक्ष्म म्हणौनि ॥ ८६ ॥
 ते वेळीं प्रजीं विनविला ब्रह्मा । देवा काय आश्रयो एथ आम्हां । तंव म्हणे तो कमळजन्मा । भूतांप्रति ॥ ८७ ॥
 तुम्हां वर्णविशेषवशें । आम्हीं हा स्वधर्मुचि विहिला असे । यातें उपासा मग आपैसे । पुरती काम ॥ ८८ ॥
 तुम्हीं व्रतें नियमु न करावे । शरीरातें न पीडावें । दुरी केंही न वचावें । तीर्थासी गा ॥ ८९ ॥
 योगादिकें साधनें । साकांक्ष आराधनें । मंत्रयंत्रविधानें । झणीं करा ॥ ९० ॥
 देवतांतरा न भजावें । हें सर्वथा कांहीं न करावें । तुम्हीं स्वधर्मयज्ञीं यजावें । अनायासें ॥ ९१ ॥
 अहेतुकें चित्तें । अनुष्ठा पां ययातें । पतिव्रता पतीतें । जियापरी ॥ ९२ ॥
 तैसा स्वधर्मरूपमखु । हाचि सेव्यु तुम्हां एकु । ऐसें सत्यलोकनायकु । बोलता जाहला ॥ ९३ ॥
 देखा स्वधर्मातें भजाल । तरी कामधेनु हा होईल । मग प्रजाहो न संडील । तुमतें कदा ॥ ९४ ॥

देवांभावयताऽनेन ते देवाभावयन्तु वः ।

परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

जैं येणेंकरूनि समस्तां। परितोषु होईल देवतां। मग ते तुम्हां ईप्सिता। अर्थातें देती ॥ १५ ॥
या स्वधर्मपूजा पूजितां। देवतागणां समस्तां। योगक्षेमु निश्चिता। करिती तुमचा ॥ १६ ॥
तुम्हीं देवातें भजाल। देव तुम्हां तुष्टतील। ऐसी परस्परें घडेल। प्रीति जेथ ॥ १७ ॥
तेथ तुम्हीं जें करूं म्हणाल। तें आपैसें सिद्धि जाईल। वांछितही पुरेल। मानसींचें ॥ १८ ॥
वाचासिद्धि पावाल। आज्ञापक होआल। म्हणियें तुमतें मागतील। महाऋद्धि ॥ १९ ॥
जैसें ऋतुपतीचें द्वार। वनश्री निरंतर। वोळगे फळभार। लावण्येसी ॥ १०० ॥

इष्टांभोगान्द्दि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।
तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

तैसें सर्व सुखेंसहित। दैवचि मूर्तिमंत। येईल देखा काढत। तुम्हांपाठीं ॥ १०१ ॥
ऐसें समस्त भोगभरित। होआल तुम्ही अनार्त। जरी स्वधर्मनिरत। वर्ताल बापा ॥ १०२ ॥
कां जालिया सकळ संपदा। जो अनुसरेल इंद्रियमदा। लुब्ध होऊनियां स्वादा। विषयांचिया ॥ १०३ ॥
तिहीं यज्ञभाविकीं सुरीं। जे हे संपत्ति दिधली पुरी। तयां स्वधर्मीं सर्वेश्वरीं। न भजेल जो ॥ १०४ ॥
अग्निमुखीं हवन। न करील देवता पूजन। प्राप्तवेळे भोजन। ब्राह्मणाचें ॥ १०५ ॥
विमुख होईल गुरुभक्ती। आदर न करील अतिथी। संतोष नेदील ज्ञाती। आपुलिये ॥ १०६ ॥
ऐसा स्वधर्मक्रियारहित। आथिलेपणें प्रमत्तु। केवळ भोगासक्तु। होईल जो ॥ १०७ ॥
तया मग अपावो थोर आहे। जेणें तें हातींचें सकळ जाये। देखा प्राप्तही न लाहे। भोग भोगूं ॥ १०८ ॥
जैसें गतायुषी शरीरीं। चैतन्य वासु न करी। कां निदैवाच्या घरीं। न राहे लक्ष्मी ॥ १०९ ॥
तैसा स्वधर्मुं जरी लोपला। तरी सर्व सुखांचा थारा मोडला। जैसा दीपासवें हरपला। प्रकाशु जाय ॥ ११० ॥
तैसी निजवृत्ति जेथ सांडे। तेथ स्वतंत्रते वस्ती न घडे। आइका प्रजाहो हे फुडें। विरंचि म्हणे ॥ १११ ॥
म्हणौनि स्वधर्मुं जो सांडील। तयातें काळु दंडील। चोरु म्हणौनि हरील। सर्वस्व तयाचें ॥ ११२ ॥
मग सकळ दोषु भंवते। गिंवसोनि घेति तयातें। रात्रिसमयीं स्मशानातें। भूतें जैसीं ॥ ११३ ॥
तैसीं त्रिभुवनींचीं दुःखें। आणि नानाविधें पातकें। दैन्यजात तितुकें। तेथेंचि वसे ॥ ११४ ॥
ऐसें होय तया उन्मत्ता। मग न सुटे बापा रुदतां। कल्पांतींही सर्वथा। प्राणिगणहो ॥ ११५ ॥
म्हणौनि निजवृत्ती हे न संडावी। इंद्रियें बरळों नेदावीं। ऐसें प्रजातें शिकवी। चतुराननु ॥ ११६ ॥
जैसे जळचरा जळ सांडे। आणि तत्क्षणीं मरण मांडे। हा स्वधर्मुं तेणें पाडें। विसंबों नये ॥ ११७ ॥
म्हणौनि तुम्हीं समस्तीं। आपुलालिया कर्मीं उचितीं। निरत व्हावें पुढत पुढती। म्हणपत असे ॥ ११८ ॥

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ।
भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥

देखा विहित क्रियाविधि। निहंतुका बुद्धि। जो असतिये समृद्धि। विनियोगु करी ॥ ११९ ॥
गुरु गोत्र अग्नि पूजी। अवसरीं भजे द्विजीं। निमित्तादिकीं यजी। पितरोद्देशें ॥ १२० ॥

या यज्ञक्रिया उचिता । यज्ञेशीं हवन करितां । हुतशेष स्वभावतः । उरे जें जें ॥ १२१ ॥
 तें सुखें आपुले घरीं । कुटुंबेसी भोजन करी । कीं भोग्यचि तें निवारी । कल्मषातें ॥ १२२ ॥
 तें यज्ञावशिष्ट भोगी । म्हणौनि सांडिजे तो अघीं । जयापरीं महारोगी । अमृतसिद्धि ॥ १२३ ॥
 कीं तत्त्वनिष्ठु जैसा । नागवे भ्रांतिलेशा । तो शेषभोगी तैसा । नाकळे दोषा ॥ १२४ ॥
 म्हणौनि स्वधमें जें अर्जे । तें स्वधमेंचि विनियोगिजे । मग उरे तें भोगिजे । संतोषेसीं ॥ १२५ ॥
 हें वांचूनि पार्था । राहाटों नये अन्यथा । ऐसी आद्य हे कथा । श्रीमुरारी सांगे ॥ १२६ ॥
 जे देहचि आपणपें मानिती । आणि विषयातें भोग्य म्हणती । यापरतें न स्मरती । आणिक कांहीं ॥ १२७ ॥
 हें यज्ञोपकरण सकळ । नेणतसां ते बरळ । अहंबुद्धि केवळ । भोगूं पाहती ॥ १२८ ॥
 इंद्रियरुचीसारिखें । करविती पाक निके । ते पापिये पातकें । सेविती जाण ॥ १२९ ॥
 संपत्तिजात आघवें । हें हवनद्रव्य मानावें । मग स्वधर्मयज्ञें अर्पावें । आदिपुरुषीं ॥ १३० ॥
 हें सांडोनियां मूर्ख । आपणपेंयालागीं देख । निपजविती पाक । नानाविध ॥ १३१ ॥
 जिहीं यज्ञ सिद्धी जाये । परेशा तोषु होये । तें हें सामान्य अन्न न होये । म्हणौनियां ॥ १३२ ॥
 हें न म्हणावें साधारण । अन्न ब्रह्मरूप जाण । जें जीवनहेतु कारण । विश्वा यया ॥ १३३ ॥

अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।
 यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥
 कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवं ।
 तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

अन्नास्तव भूतें । प्ररोहो पावती समस्ते । मग पर्जन्यु या अन्नातें । सर्वत्र प्रसवे ॥ १३४ ॥
 तथा पर्जन्या यज्ञीं जन्म । यज्ञातें प्रगटी कर्म । कर्मांसि आदि ब्रह्म । वेदरूप ॥ १३५ ॥
 मग वेदांतें परात्पर । प्रसवतसे अक्षर । म्हणौनि हे चराचर । ब्रह्मबद्ध ॥ १३६ ॥
 परी कर्मांचिये मूर्ति । यज्ञीं अधिवासु श्रुति । ऐकें सुभद्रापति । अखंड गा ॥ १३७ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।
 अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

ऐशी हे आदि परंपरा । संक्षेपें तुज धनुर्धरा । सांगितली या अध्वरा । लागूनियां ॥ १३८ ॥
 म्हणौनि समूळ हा उचितु । स्वधर्मरूप ऋतु । नानुष्ठी जो मत्तु । लोकीं इये ॥ १३९ ॥
 तो पातकांची राशी । जाण भार भूमीसी । जो कुकर्में इंद्रियांसी । उपेगा गेला ॥ १४० ॥
 तें जन्म कर्म सकळ । अर्जुना अति निष्कळ । जैसैं कां अभ्रपटल । अकाळींचें ॥ १४१ ॥
 कां गळां स्तन अजेचे । तैसैं जियालें देखैं तयाचें । जया अनुष्ठान स्वधर्माचें । घडेचिना ॥ १४२ ॥
 म्हणौनि ऐकें पांडवा । हा स्वधर्मु कवणें न संडावा । सर्वभावे भजावा । हाचि एकु ॥ १४३ ॥
 हां गा शरीर जरी जाहलें । तरी कर्तव्य वोधें आलें । मग उचित कां आपुलें । ओसंडावें ? ॥ १४४ ॥
 परिस पां सव्यसाची । मूर्तिं लाहोनि देहाची । खंती करिती कर्माची । ते गांवढे गा ॥ १४५ ॥

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।
आत्मन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥

देखें असतेनि देहधर्में । एथ तोचि एकु न लिंपे कर्में । जो अखंडित रमे । आपणपांचि ॥ १४६ ॥
जे तो आत्मबोधें तोषला । तरी कृतकार्यु देखें जाहला । म्हणौनि सहजें सांडवला । कर्मसंगु ॥ १४७ ॥

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदार्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥

तृप्ति जालिया जैसी । साधनें सरती आपैसी । देखें आत्मतुष्टी तैसी । कर्में नाही ॥ १४८ ॥
जंववरी अर्जुना । तो बोधु भेटेना मना । तंवचि यया साधना । भजावें लागे ॥ १४९ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।
असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥

म्हणौनि तूं नियतु । सकळ कामरहितु । होऊनियां उचितु । स्वधर्में रहाटें ॥ १५० ॥
जे स्वधर्में निष्कामता । अनुसरले पार्था । ते कैवल्यपद तत्त्वतां । पातले जर्गी ॥ १५१ ॥

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।
लोकसङ्ग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

देख पां जनकादिक । कर्मजात अशेख । न सांडितां मोक्षसुख । पावते जाहले ॥ १५२ ॥
याकारणें पार्था । होआवी कर्मी आस्था । हे आणिकाहि एका अर्था । उपकारैल ॥ १५३ ॥
जे आचरतां आपणपयां । देखी लागेल लोका यया । तरी चुकेल अपाया । प्रसंगेंचि ॥ १५४ ॥
देखें प्राप्तार्थ जाहले । जे निष्कामता पावले । तयाही कर्तव्य असे उरलें । लोकांलागीं ॥ १५५ ॥
मार्गी अंधासरिसा । पुढें देखणाही चाले जैसा । अज्ञाना प्रकटावा धर्मु तैसा । आचरोनी ॥ १५६ ॥
हां गा ऐसें जरी न कीजे । तरी अज्ञाना काय उमजे ? । तिहीं कवणे परी जाणजे । मार्गातें या ? ॥ १५७ ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥

एथ वडील जें जें करिती । तया नाम धर्मु ठेविती । तेंचि येर अनुष्ठिती । सामान्य सकळ ॥ १५८ ॥
हें ऐसें असे स्वभावे । म्हणौनि कर्म न संडावें । विशेषें आचरावें । लागे संती ॥ १५९ ॥

न मे पार्थाऽस्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।

नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥

आतां आणिकांचिया गोठी । कायशा सांगों किरीटी । देखें मीच इये राहाटी । वर्तत असें ॥ १६० ॥
काय सांकडें कांहीं मातें । कीं कवणें एकें आतें । आचरें मी धर्मातें । म्हणसी जरी ॥ १६१ ॥
तरी पुरतेपणालागीं । आणिकु दुसरा नाही जगीं । ऐसी सामुग्री माझ्या अंगीं । जाणसी तूं ॥ १६२ ॥
मृत गुरुपुत्र आणिला । तो तुवां पवाडा देखिला । तोही मी उगला । कर्मी वर्ते ॥ १६३ ॥

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।
मम वत्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥

परी स्वधर्मी वर्ते कैसा । साकांक्षु कां होय जैसा । तयाचि एका उद्देशा- । लागोनियां ॥ १६४ ॥
जे भूतजात सकळ । असे आम्हांचि आधीन केवळ । तरी न व्हावें बरळ । म्हणौनियां ॥ १६५ ॥

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ।
सङ्करस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥

आम्ही पूर्णकाम होउनी । जरी आत्मस्थिति राहुनी । तरी प्रजा हे कैसेनि । निस्तरेल ? ॥ १६६ ॥
इहीं आमुची वास पाहावी । मग वर्ततीपरी जाणावी । ते लोकस्थिति आघवी । नासिली होईल ॥ १६७ ॥
म्हणौनि समर्थुं जो येथे । आधिला सर्वज्ञते । तेणें सविशेषें कर्मातें । त्यजावें ना ॥ १६८ ॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।
कुर्याद्विद्वांस्तथाऽसक्तश्चिकीर्षुर्लोकसङ्ग्रहम् ॥ २५ ॥

देखें फळाचिया आशा । आचरे कामकु जैसा । कर्मी भरु होआवा तैसा । निराशाही ॥ १६९ ॥
जे पुढतपुढतीं पार्था । हे सकळ लोकसंस्था । रक्षणीय सर्वथा । म्हणौनियां ॥ १७० ॥
मार्गाधारें वर्तावें । विश्व हें मोहरें लावावें । अलौकिक नोहावें । लोकांप्रति ॥ १७१ ॥

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्गिनाम् ।
जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥

जें सायासें स्तन्य सेवी । तें पक्वान्नें केवीं जेवी । म्हणौनि बाळका जैशीं नेदावीं । धनुर्धरा ॥ १७२ ॥
तैशी कर्मी जयां अयोग्यता । तयांप्रति नैष्कर्म्यता । न प्रगटावी खेळतां । आदिकरुनी ॥ १७३ ॥
तेथें सत्क्रियाचि लावावी । तेचि एकी प्रशंसावी । नैष्कर्मींही दावावी । आचरोनी ॥ १७४ ॥
तया लोकसंग्रहालागीं । वर्ततां कर्मसंगीं । तो कर्मबंधु आंगीं । वाजेल ना ॥ १७५ ॥
जैसी बहुरुपियांचीं रावो राणी । स्त्रीपुरुषभावो नाही मनीं । परी लोकसंपादणी । तैशीच करिती ॥ १७६ ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।
अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताऽहमिति मन्यते ॥ २७ ॥

देखें पुढिलाचें वोझें । जरी आपुला माथां घेईजे । तरी सांगें कां न दटिजे । धनुर्धरा ? ॥ १७७ ॥
तैसी शुभाशुभें कर्में । जियें निपजती प्रकृतिधर्में । तियें मूर्ख मतिभ्रमें । मी कर्ता म्हणे ॥ १७८ ॥
ऐसा अहंकारादिरूढ । एकदेशी मूढ । तथा हा परमार्थ गूढ । प्रगटावा ना ॥ १७९ ॥
हें असो प्रस्तुत । सांगिजैल तुज हित । तें अर्जुना देऊनि चित्त । अवधारी पां ॥ १८० ॥

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

जें तत्त्वज्ञानियांच्या ठायीं । प्रकृतिभावो नाही । जेथ कर्मजात पाहीं । निपजत असे ॥ १८१ ॥
ते देहाभिमानु सांडुनी । गुणकर्में वोलांडुनि । साक्षीभूत होउनी । वर्तती देहीं ॥ १८२ ॥
म्हणौनि शरीरी जरी होती । तरी कर्मबंधा नातळती । जैसा कां भूतचेष्टा गभस्ती । घेपवेना ॥ १८३ ॥

प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।
तानकृत्स्नविदो मन्दांकृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥

एथ कर्मी तोचि लिपे । जो गुणसंभ्रमें घेपे । प्रकृतीचेनि आटोपे । वर्ततु असे ॥ १८४ ॥
इंद्रियें गुणाधारे । राहाटती निजव्यापारे । तें परकर्म बलात्कारें । आपादी जो ॥ १८५ ॥

मयि सर्वाणि कर्माणि सन्यस्याध्यात्मचेतसा ।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥

तरी उचितें कर्म आघवीं । तुवां आचरोनि मज अर्पावीं । परी चित्तवृत्ति न्यासावी । आत्मरूपीं ॥ १८६ ॥
आणि हें कर्म मी कर्ता । कां आचरैन या अर्था । ऐसा अभिमानु झणें चित्ता । रिगों देसी ॥ १८७ ॥
तुवां शरीरपरा नोहावें । कामनाजात सांडावें । मग अवसरोचित भोगावे । भोग सकळ ॥ १८८ ॥
आतां कोदंड घेऊनि हातीं । आरूढ पां इयें रथीं । देई आलिंगन वीरवृत्ती । समाधानें ॥ १८९ ॥
जगीं कीर्ति रूढवी । स्वधर्माचा मानु वाढवी । इया भारापासोनि सोडवी । मेदिनी हे ॥ १९० ॥
आतां पार्था निःशंकु होई । या संग्रामा चित्त देई । एथ हें वांचूनि कांहीं । बोलों नये ॥ १९१ ॥

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

हें अनुपरोध मत माझें । जिहीं परमादरें स्वीकारिजे । श्रद्धापूर्वक अनुष्ठिजे । धनुर्धरा ॥ १९२ ॥
तेही सकळ कर्मी वर्ततु । जाण पां कर्मरहितु । म्हणौनि हें निश्चितु । करणीय गा ॥ १९३ ॥

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।
सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

नातरी प्रकृतिमंतु होउनी । इंद्रियां लळा देउनी । जें हें माझें मत अव्हेरुनी । ओसंडिती ॥ १९४ ॥
जे सामान्यत्वे लेखिती । अवज्ञा करुनि देखती । कां हा अर्थवादु म्हणती । वाचाळपणें ॥ १९५ ॥
ते मोहमदिरा भुलले । विषयविखें घारले । अज्ञानपंकी बुडाले । निभ्रांत मानीं ॥ १९६ ॥
देखें शवाच्या हातीं दिधलें । जैसें रत्न कां वायां गेलें । नातरी जात्यंधा पाहलें । प्रमाण नोहे ॥ १९७ ॥
कां चंद्राचा उदयो जैसा । उपयोगा न वचे वायसा । मूर्खां विवेकु हा तैसा । रुचेल ना ॥ १९८ ॥
तैसे जे पार्था । विमुख या परमार्था । तयांसी संभाषण सर्वथा । करावेना ॥ १९९ ॥
म्हणौनि ते न मानिती । आणि निंदाही करूं लागती । सांगें पतंगु काय साहती । प्रकाशातें ? ॥ २०० ॥
पतंगा दीपीं आलिंगन । तेथ त्यासी अचुक मरण । तेंवीं विषयाचरण । आत्मघाता ॥ २०१ ॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।
प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

म्हणौनि इंद्रियें एकें । जाणतेनि पुरुखें । लाळावीं ना कौतुकें । आदिकरुनी ॥ २०२ ॥
हां गा सर्पेंसीं खेळों येईल ? । कीं व्याघ्रसंसर्ग सिद्धि जाईल ? । सांगें हाळाहाळ जिरेल । सेविलिया काई ? ॥ २०३ ॥
देखें खेळतां अग्नि लागला । मग तो न सांवरे जैसा उधवला । तैसा इंद्रियां लळा दिधला । भला नोहे ॥ २०४ ॥
एहवीं तरी अर्जुना । या शरीरा पराधीना । कां नाना भोगरचना । मेळवावी ? ॥ २०५ ॥
आपण सायासेंकरुनि बहुते । सकळहि समृद्धिजातें । उदोअस्तु या देहातें । प्रतिपाळावें कां ? ॥ २०६ ॥
सर्वस्वें शिणोनि एथें । अर्जवावीं संपत्तिजातें । तेणें स्वधर्मुं सांडुनि देहातें । पोखावें काई ॥ २०७ ॥
मग हे तंव पांचमेळावा । शेखीं अनुसरेल पंचत्वा । ते वेळीं केला कें गिंवसावा । शीणु आपुला ॥ २०८ ॥
म्हणौनि केवळ देहभरण । ते जाणें उघडी नागवण । यालागीं एथ अंतःकरण । देयावेंना ॥ २०९ ॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३४ ॥

एहवीं इंद्रियांचिया अर्था । सारिखा विषो पोखितां । संतोषु कीर चित्ता । आपजेल ॥ २१० ॥
परी तो संवचोराचा सांगातु । जैसा नावेक स्वस्थु । जंव नगराचा प्रांतु । सांडिजेना ॥ २११ ॥
बापा विषाची मधुरता । झणें आवडी उपजे चित्ता । परी तो परिणामु विचारितां । प्राणु हरी ॥ २१२ ॥
देखें इंद्रियां कामु असे । तो लावी सुखदुराशे । जैसा गळीं मीनु आमिषें । भुलविजे गा ॥ २१३ ॥
परी तयामाजीं गळु आहे । जो प्राणातें घेऊनि जाये । तोओ जैसा ठाउवा नोहे । झांकलेपणें ॥ २१४ ॥
तैसें अभिलाषें येणें कीजेल । विषयांची आशा धरिजेल । तरी वरपडा होईजेल । क्रोधानळा ॥ २१५ ॥
जैसा कवळोनियां पारधी । घातेचिये संधी । आणी मृगातें बुद्धि । साधावया ॥ २१६ ॥
एथ तैसीची परी आहे । म्हणौनि संगु हा तुज नोहे । पार्था दोन्ही कामक्रोध हे । घातुक जाणें ॥ २१७ ॥

म्हणौनि हा आश्रोचि न करावा । मनेंहि आठवो न धरावा । एकु निजवृत्तीचा वोलावा । नासों नेदी ॥ २१८ ॥

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

अगा स्वधर्मु हा आपुला । जरी कां कठिणु जाहला । तरी हाचि अनुष्ठिला । भला देखें ॥ २१९ ॥
येरु आचारु जो परावा । तो देखतां कीर बरवा । परी आचरतेनि आचरावा । आपुलाचि ॥ २२० ॥
सांन्नें शूद्र घरीं आघवीं । पक्वान्नें आहाति बरवीं । तीं द्वीजें केवीं सेवावीं । दुर्बळु जरी जाहला ॥ २२१ ॥
हें अनुचित कैसेनि कीजे । अग्राह्य केवीं इच्छजे । अथवा इच्छिलेही पाविजे । विचारीं पां ॥ २२२ ॥
तरी लोकांचीं धवळारें । देखोनियां मनोहरें । असतीं आपुलीं तणारें । मोडावीं केवीं ? ॥ २२३ ॥
हें असो वनिता आपुली । कुरूप जरी जाहली । तन्ही भोगितां तेचि भली । जियापरी ॥ २२४ ॥
तेवीं आवडे तैसा सांकडु । आचरतां जरी दुवाडु । तन्ही स्वधर्मुचि सुरवाडु । परत्रींचा ॥ २२५ ॥
हां गा साकर आणि दूध । हें गौल्य कीर प्रसिद्ध । परी कृमिदोषीं विरुद्ध । घेपे केवीं ? ॥ २२६ ॥
ऐसेनिही जरी सेविजेल । तरी ते अळुकीची उरेल । जे तें परिणामीं पथ्य नव्हेल । धनुर्धरा ॥ २२७ ॥
म्हणौनि आणिकांसी जें विहित । आणि आपणपेयां अनुचित । तें नाचरावें जरी हित । विचारिजे ॥ २२८ ॥
या स्वधर्मातें अनुष्ठितां । वेचु होईल जिविता । तोहि निका वर उभयतां । दिसत असे ॥ २२९ ॥
ऐसें समस्तसुरशिरोमणी । बोलिले जेथ शारङ्गपाणी । तेथ अर्जुन म्हणे विनवणी । असे देवा ॥ २३० ॥
हें जें तुम्ही सांगितलें । तें सकळ कीर म्यां परिसिलें । परी आतां पुसेन कांही आपुलें । अपेक्षित ॥ २३१ ॥

अर्जुन उवाच ।
अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।
अनिच्छन्नपि वाष्ण्य बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥

तरी देवा हें ऐसें कैसें । जे ज्ञानियांही स्थिति भ्रंशे । मार्गुं सांडुनी अनारिसे । चालत देखों ॥ २३२ ॥
सर्वजुही जे होती । हेयोपादेयही जाणती । तेही परधर्मे व्यभिचरिति । कवणें गुणें ? ॥ २३३ ॥
बीजा आणि भूसा । अंधु निवाडू नेणें जैसा । नावेक देखणाही तैसा । बरळे कां पां ? ॥ २३४ ॥
जे असता संगु सांडिती । तेचि संसर्गुं करितां न धाती । वनवासीही सेविती । जनपदातें ॥ २३५ ॥
आपण तरी लपती । सर्वस्वें पाप चुकविती । परी बळात्कारें सुइजती । तयाचि मार्जी ॥ २३६ ॥
जयाची जीवें घेती विवसी । तेचि जडोनि ठाके जीवेंसीं । चुकवितां ते गिंवसी । तयातेंचि ॥ २३७ ॥
ऐसा बलात्कारु एकु दिसे । तो कवणाचा एथ आग्रहो असे । हें बोलावें हृषीकेशें । पार्थु म्हणे ॥ २३८ ॥

श्रीभगवानुवाच ।
काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।
महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३७ ॥

तंव हृदयकमळआरामु । जो योगियांचा निष्कामकामु । तो म्हणतसे पुरुषोत्तमु । सांगेन आइक ॥ २३९ ॥

तरी हे काम क्रोधु पाहीं । जयांतें कृपेची सांठवण नाही । हें कृतांताच्या ठायीं । मानिजती ॥ २४० ॥
 हे ज्ञाननिधीचे भुजंग । विषयदरीचे वाघ । भजनमार्गीचे मांग । मारक जे ॥ २४१ ॥
 हे देहदुर्गीचे धोंड । इंद्रियग्रामींचें कोंड । यांचें व्यामोहादिक दबड । जगावरी ॥ २४२ ॥
 हे रजोगुण मानसीचे । समूळ आसुरियेचे । धालेपण ययांचें । अविद्या केलें ॥ २४३ ॥
 हे रजाचे कीर जाहले । परी तमासी पढियंते भले । तेणें निजपद यां दिधलें । प्रमादमोहो ॥ २४४ ॥
 हे मृत्युच्या नगरीं । मानिजती निकियापरि । जे जीविताचे वैरी । म्हणौनियां ॥ २४५ ॥
 जयांसि भुकेलिया आमिषा । हें विश्व न पुरेचि घांसा । कुळवाडियांचिया आशा । चाळीत असे ॥ २४६ ॥
 कौतुके कवळितां मुठीं । जिये चवदा भुवनें थेंकुटी । तिये भ्रांतिही धाकुटी । वाल्हीदुल्ही ॥ २४७ ॥
 जे लोकत्रयाचें भातुकें । खेळतांचि खाय कवतिकें । तिच्या दासीपणाचेनि बिकें । तृष्णा जिये ॥ २४८ ॥
 हें असो मोहें मानिजे । यांतें अहंकारें घेपे दीजे । जेणें जग आपुलेनि भोजें । नाचवीत असे ॥ २४९ ॥
 जेणें सत्याचा भोकसा काढिला । मग अकृत्य तृणकुटा भरिला । तो दंभु रूढविला । जर्गी इहीं ॥ २५० ॥
 साध्वी शांती नागविली । मग माया मांगी श्रृंगारिली । तियेकरवीं विटाळविलीं । साधुवृंदें ॥ २५१ ॥
 इहीं विवेकाची त्र्याय फेडिली । वैराग्याचि खाल काढिली । जितया मान मोडिली । उपशमाची ॥ २५२ ॥
 इहीं संतोषवन खांडिलें । धैर्यदुर्ग पाडिले । आनंदरोप सांडिले । उपडूनियां ॥ २५३ ॥
 इहीं बोधाचीं रोपें लुंचिलीं । सुखाची लिपी पुसिली । जिह्वारीं आगी सूदली । तापत्रयाची ॥ २५४ ॥
 हे आंगा तंव घडले । जीवींची आथी जडले । परी नातुडती गिंवसिले । ब्रह्मादिकां ॥ २५५ ॥
 हे चैतन्याचे शेजारीं । वसती ज्ञानाच्या एका हारीं । म्हणौनि प्रवर्तले महामारी । सांवरती ना ॥ २५६ ॥
 हे जळेंविण बुडविती । आगीवीण जाळिती । न बोलतां कवळिती । प्राणियांतें ॥ २५७ ॥
 हे शस्त्रेंविण साधिती । दोरेंविण बांधिती । ज्ञानियासी तरी वधिती । पैज घेउनि ॥ २५८ ॥
 हे चिखलेवीण रोविती । पाशिकेंवीण गोंविती । हे कवणाजोगें न होती । आंतौटेपणें ॥ २५९ ॥

धूमेनाऽऽत्रियते वह्निर्यथाऽऽदर्शो मलेन च ।
 यथोल्बेनाऽऽवृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३८ ॥

जैसी चंदनाची मुळी । गिंवसोनि घेपे व्याळीं । नातरी उल्बाची खोळी । गर्भस्थासी ॥ २६० ॥
 कां प्रभावीण भानु । धूमेवीण हुताशनु । जैसा दर्पण मळहीनु । कहींच नसे ॥ २६१ ॥
 तैसें इहींवीण एकलें । आम्ही ज्ञान नाही देखिलें । जैसें कोंडेनि पां गुंतलें । बीज निपजे ॥ २६२ ॥

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।
 कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥ ३९ ॥

तैसें ज्ञान तरी शुद्ध । परी इहीं असे प्ररुद्ध । म्हणौनि तें अगाध । होऊनि ठेले ॥ २६३ ॥
 आधीं यांतें जिणावें । मग तें ज्ञान पावावें । तंव पराभवो न संभवे । रागद्वेषां ॥ २६४ ॥
 यांतें साधावयालागीं । जें बळ आणिजे आंगीं । तें इंधनें जैसी आगी । सावावो होय ॥ २६५ ॥

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।

एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

तैसे उपाय कीजती जे जे । ते ते यांसीचि होती विरजे । म्हणौनि हृदियांतें जिणिजे । इहींचि जगी ॥ २६६ ॥
ऐसियांही सांकडां बोला । एक उपायो आहे भला । तो करितां जरी आंगवला । तरी सांगेन तुज ॥ २६७ ॥

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

यांचा पहिला कुरुठा इंद्रियें । एथूनि प्रवृत्ति कर्मांतें विये । आधीं निर्दळुनि घाली तियें । सर्वथैव ॥ २६८ ॥

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

मग मनाची धांव पारुषेल । आणि बुद्धीची सोडवण होईल । इतुकेन थारा मोडेल । या पापियांचा ॥ २६९ ॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगोनाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३अ ॥

हे अंतरीहूनि जरी फिटले । तरी निभ्रांत जाण निवटले । जैसें रश्मिवीण उरलें । मृगजळ नाही ॥ २७० ॥
तैसे रागद्वेष जरी निमाले । तरी ब्रह्मींचें स्वराज्य आलें । मग तो भोगी सुख आपुलें । आपणचि ॥ २७१ ॥
ते गुरुशिष्याचि गोठी । पदपिंडाची गांठी । तेथ स्थिर राहोनि नुठी । कवणे काळीं ॥ २७२ ॥
ऐसें सकळ सिद्धांचा रावो । देवी लक्ष्मीयेचा नाहो । राया ऐके देवदेवो । बोलता जाहला ॥ २७३ ॥
आतां पुनरपि तो अनंतु । आद्य एकी मातु । सांगैल तेथ पंडुसुतु । प्रश्नु करील ॥ २७४ ॥
तया बोलाचा हन पाडु । कीं रसवृत्तीचा निवाडु । येणें श्रोतयां होईल सुरवाडु । श्रवणसुखाचा ॥ २७५ ॥
ज्ञानदेवो म्हणे निवृत्तीचा । चांग उठावा करूनि उन्मेषाचा । मग संवादु श्रीहरिपार्थाचा । भोगावा बापा ॥ २७६ ॥
इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥

Encoded and proofread by
Chhaya Deo, Sharad Deo, and Vishwas Bhide.
Assisted by
Sunder Hattangadi, Joshi, and Shree Devi Kumar.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

Last updated November 23, 2008